

Одјелјење за српски језик
Библиотека
НАУЧНИ СКУПОВИ
Књига 9

Главни и одговорни уредник
Емир Кустурица

Уредник едиције
Проф. др Милош Ковачевић

Уређивачки одбор
Проф. др Миланка Бабић
Проф. др Александра Вранеш
Проф. др Илијана Чутура
Проф. др Вељко Брборић
Проф. др Милка Николић
Проф. др Михај Радан
Проф. др Димка Савова
Проф. др Јелица Стојановић
Др Гордана Илић Марковић
Др Вјара Најденова

Рецензенти
Проф. др Миланка Бабић
Проф. др Мијана Кубурић Мацура
Проф. др Ана Живковић

Значај српског језика за очување
српског културног идентитета

V

МАЈКА
У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ,
КЊИЖЕВНОСТИ И КУЛТУРИ

(Радови са научног скупа „Мајка у српском језику,
књижевности и култури”, одржаног 6–8. маја 2022)

Андрићев институт
Андрићград, 2023

САДРЖАЈ

Уводно слово7

ЈЕЗИЧКЕ И ЈЕЗИЧКОСТИЛСКЕ АНАЛИЗЕ

Милош Ковачевић

Мајка у синовљевом виђењу – слика мајке у роману

Смрт је непровјерена гласина Емира Кусџурице.....11

Биљана Самарџић

Млџкојџиџајџељница27

Сања Куљанин

Мајка у књижевном дјелу Радослава Брајџића55

Сања Ђуровић

Деривационо џнездо лексема мајка и мати/матер

(џворбено-семанџичка анализа).....71

Веселина Ђуркин

Семанџичко-деривациона џнијезда лексема мајка и отац.....95

Тања Русимовић

Сџилска и уџоџредна вредносџ

лексема мајка у срџском језику.....129

Радмило Маројевић,

Лик мајке у Сџојанџи мајџи Кнежойољџи

Скендера Куленовића151

Славко Станојчић

Нараџор и слојеви књижевној језика – џарадиџа

мајџиној лика у Селенићевом дискурсу.....167

Марина Кебара <i>Коїниїивно-семанїички квалификаїори и лексичко-семанїичка средсїва вербализације концеїїиа 'маїка' у срїском и руском језику</i>	185
--	-----

КЊИЖЕВНЕ И КЊИЖЕВНОСТИЛСКЕ АНАЛИЗЕ

Јелена Марићевић Балаћ <i>Демеїрино завешїиање у савременом срїском ѡесниїиїву</i>	211
---	-----

Анка Симић <i>Маїка у књижевности средњеї века: їаїна и велико чудо</i>	233
--	-----

Часлав Николић <i>Ко је била Микеланђелова маїи: Фиїура маїке у роману Код Хиперборејаца Милоша Црњанскоїкої</i>	247
---	-----

Војо Ковачевић <i>Лик Боїородице у ѡїїїоїисима Милоша Црњанскої</i>	265
--	-----

Ђорђе Радовановић <i>Суицид и їрансфиїурација маїчинсїва у їриїовеци „Леїенда” Милоша Црњанскої</i>	277
--	-----

Саша Кнежевић <i>Нацрїї за кулїї маїке у ѡезиїи за дїецу Моша Одловића</i>	305
---	-----

Ђорђе Ђурђевић <i>Књижевна анїелолоїија као немоїуће маїтеринсїва у срїскої ѡезиїи</i>	319
---	-----

Јелена Шћепановић <i>Лик Маїке Божије у новозавейним айокрифима</i>	337
--	-----

ИНДЕКС ИМЕНА	353
--------------------	-----

Ђорђе М. Ђурђевић*
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за научноистраживачки рад

821.163.41.09-1

КЊИЖЕВНА АНГЕЛОЛОГИЈА И НЕМОГУЋЕ МАТЕРИНСТВА У СРПСКОЈ ПОЕЗИЈИ¹

У раду испитујемо однос између анђела и мајке у библијским текстовима и српској поезији. Фигура анђела у анализираним песмама својеврсно је уобличени анђео чувар који учествује у тренуцима жениног живота када она постаје мајка, односно, прати живот детета од зачећа до смрти, те после смрти и даље бди над умрлим. Ангелолошко уобличење смрти детета јавља се истакнутим поетским местом повезивања мајки и анђела, што импликује широк мотивски комплекс: умрло дете постаје анђео, анђео васкрсава дете, анђео убија дете како би излечио породицу, умрла мајка постаје анђео. Поред поменутих, истичемо мотиве рађања и неге анђела-детета, те грађење дома и породице у којој учествују анђели.

Кључне речи: књижевна ангелологија, анђео, мајка, материнство, ангелологија, поезија, рађање, смрт

* djordje.djurdjevic@filum.kg.ac.rs

1 Истраживање спроведено у раду финансирано је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2022. години број 451-03-68/2022-14/ 200198).

Послало ми небо
Нежнога анђела
Да му га отхраним
Да му га одгојим,
Па ми сада треба
За то чедо неба
Колевка од сунца
Повој од месеца.

Јован Суботић, *Колевка*

У српској књижевној ангелологији могуће је сачинити изванредан круг песничких текстова који упризорују специфичан однос између анђела и деце, односно између анђела и мајки. Фигура анђела која се у овим песмама јавља није гиноанђео, посредни је анђеоло-мајка, анђеоло који рађа, већ својеврсно уобличена фигура анђела чувара, анђела пратиоца, анђела надзиратеља човековог живота, анђела који се приближава родитељству, који с једне стране учествује у оним тренуцима жениног живота када она постаје мајка, односно, он прати живот детета од његовог зачећа до смрти, те после смрти и даље сопствено биће надноси над умрлим. Смрт детета постаје упечатљиво поетско место у ком долази до мотивског повезивања анђела и мајки, те је мотивски комплекс развијен из дате свезе широк: умрло дете постаје анђеоло, анђеоло убија дете како би излечио породицу, анђеоло васкрсава дете, умрла мајка постаје анђеоло. Поред анализе поменутих мотива, истичемо и оне у којима се приказује рађање и нега анђела-детета, те грађење дома и породице у којој равноправно учествују и анђели.

1. Библијски предложак: Анђеошки глас унутар мајчиног бића

Општа библијска матрица односа између анђела и мајки јесте таква да анђели представљају оспољашњење унутрашњег гласа бића саме мајке који јој саопштава да се у колевци њеног тела зачео нови живот, односно, „заигра дијете у утроби њезиној” (Лк. 1, 41). Тако се одметнутој Агари обраћа Анђео Господњи, у потоњој традицији препознат као архангел Салатаил, анђео молитве, који јој говори: „Ето си трудна, и родићеш сина, и надјени му име Исмаило; јер је Господ видио муку твоју” (Пост. 16, 11). Анђео се, напоменућемо и то, не задржава тек на појединачном зачећу и рађању, већ открива своју посредничку улогу, своје молитвено бдење у општем искуству рађања и зачећа, те у том смислу његове речи такође упућене Агари: „Умножићу веома сјеме твоје да се неће пребројати од множине” (Пост. 16, 10) раскривају анђела као стално присуство у преломним тренуцима живота једне жене, мајке, када се у њој зачиње нови живот и када тај живот у облику новог човека ступа на другу страну њеног тела и бића. Када по Сарином хтењу Аврам отпусти Агару и када она у пустињи, том месту немогућих и апсолутних одлука, потроши сав ’хлеб’ и ’воду из мјешине’,

баци дијете под једно дрво, па отиде колико се може стријелом добацити и сједе према њему; јер говораше: Да не гледам како ће умријети дијете. И сједећи према њему, стаде иза гласа плакати. (Пост. 21, 15–16)

Управо у тренутку када нови живот именован као Исмаило додирује сопствени завршетак, а мајка Агара почиње да се губи у очају свог плача, умируће дете као да изговара стихове из песме Ђуре Јакшића *Поноћ*: „О

мајко, мајко, свет је пакостан, / живот је, мајко, врло жалостан!". У традиционалном искуству родитељства и породице мајка је означена као оно биће које у првом реду подноси патњу, жртвујући се за своје дете, те дати модел последује, истиче Лаченс Адамс (2014: 74), у угњетавању мајке. Парадоксално, „мајке откривају да када живе према таквом неуравнотеженом ропству, то уништава њихову способност да брину о својој деци” (Лаченс Адамс 2014: 74), те ’порицање важности делиберативног деловања’ разрешава мајчин положај: управо у одустајању од слободе сопственог бића и његовим потпуним свезивањем за биће детета мајка открива другачију слободу која подразумева да мајчино биће постане простор трансмисије између Бога и детета, односно, мајка се „идентификује као веза односа између језика и бића, као и између мишљења и бића, или, другачије речено, као однос између епистемологије и онтологије” (Касарино, Риги 2018: 2). Дато је видљиво у наставку библијске перикопе о Агари, где

анђео Божији викну с неба Агару и рече јој: Што ти је, Агаро? Не бој се, јер Бог чу глас дјетињи оданде гдје је. Устани, дигни дијете и узми га у наручје; јер ћу од њега учинити велики народ. (Пост. 21, 17–18)

У таквом поретку ангелолошко биће открива себе као продужење мајчиног деловања: мајчинска посредничка улога, улога везе, проширује се на одговарајуће анђеоске задатке и активности, при чему се и анђео открива као онај божански ентитет који бди над животом како мајке тако посебно њеног детета, те анђео захвата метародитељску позицију: он чува мајку, али и према детету заузима родитељски, мајчински став. Такође, цитирани

стихови „не бој се” и „устани, дигни дијете и узми га у наручје” развијају своје интертекстуалне гране ка Новом завету, где се афирмативне и ободрујуће анђеоске речи разлиставају у усклику архангела Гаврила: „Радуј се, благодатна! Господ је са тобом!” (Лк. 1, 28). Анђеоско благовештење, анђеоско јеванђеље свој врхунац добија у пасхалном анђеоском обраћању које је такође упућено женама, женама мироносицама, те у *Јеванђељу од Маџеја* он поручује: „Не бојте се ви; [...] Није овдје; јер устаде” (Мт. 28, 5–6), код *Марка*: „Не плашите се. [...] Устаде, није овдје” (Мк. 16, 5), код *Луке* анђео поставља питање: „Што тражите живог међу мртвима?” (Лк. 24, 5), док код *Јована* анђео пита Марију Магдалину: „Жено, што плачеш?” (Јн. 20, 13). Анђео, дакле, бива присутан у животу детета од његовог рођења до смрти, међутим, подједнако је важно, анђео постаје учесник мајчинства, своје биће уграђује у мајчино, те мајка користи анђела као својеврсну протезу. Анђелом мајка у себи открива нови живот и анђео је управо носилац радости услед дате спознаје, међутим, он испуњава и неподношљиву празнину патње коју мајка доживљава када њено чедо умире, на такав начин да патњу услед смрти, тај „плач иза гласа” преобраћа у васкрсни усклик о новом и већем животу. Сергије Булгаков (1929: 28–29) поцртава блиску везу између анђела чувара и мајке, те истиче да је мајчино стрпљење и љубав „само слике тог стрпљења, те љубави коју нам показује анђео чувар”, те се врхунац анџелолошко-материнске интерференције огледа у томе да „као што мајчинска љубав претходи свакој могућности реципрочне љубави или радости, тако нас анђеоска љубав чека и чува пре него што можемо да одговоримо на њу”.

Сцена из *Књије о судијама* где се упризорује Самсоново рођење приказује једну значајну анђеоску интервенцију у зачећу.

Гле, ти си сад нероткиња, и нијеси рађала; али ћеш затрудњети и родићеш сина. Него сада чувај се да не пијеш вина ни силовита пића, и да не једеш ништа нечисто. Јер гле, затрудњећеш, и родићеш сина. (Суд. 13, 3–5)

Дати старозаветни стихови приказују анђела у специфичној медицинско-психолошкој улози, јер анђеолози уводи жену у трудноћу, својим саветима припрема њено тело и целокупно биће да оно у себи започне и понесе нови живот. Овај старозаветни анђеолози, ако се може тако рећи, анђеолози у гинеколошко-педијатријској функцији, предзнак је онога што се у савременим друштвима назива *школа за ипруднице* у којима жене добијају основну психофизичку припрему за трудничке дане и порођај, док савете анђеолоске савете супституишу савети лекара и патронажних сестара.

Осим што се анђели везују за фигуру мајке, постоје и други случајеви када анђеолози вест о будућем зачећу и рађању саопштава мушкарцу, оцу. Такав је нпр. случај када анђеолози Господњи, који себе именује као Гаврило, вест о рођењу сина Јована саопштава свештенику Захарији (Лк. 1, 13). Међутим, за разлику од потоње сцене у истој глави Лукиног јеванђеља где Марија верује говору анђела и себе даје остварењу анђелових речи: „Ево слушкиње Господње – нека ми буде по ријечи твојој” (Лк. 1, 38), мушкарац Захарија себе затвара у немоћ, у немогућност исказивања, у немогућност рађања. Дато се може објаснити ставом Павла Евдокимова (2001: 153) у књизи *Жена и сјасење светиа* да се „у човеку религијски принцип изражава кроз жену, да је посебном осетљивошћу за чисто духовно надарена анима, а не анимус, и да је женска душа ближа изворима Књиге *Посјања*”, такође, „постоји нарочита подударност између религиозности и женске духовности”, женско материнство јесте „религијска особеност људске природе” (Евдокимов 2001: 157),

те жена је „уста рода људског, којима смирено *fiat* (*’Нека ми буде њо ријечи њвојој’*), слушкиње Господње одговара на стваралачко *фиати* Оца Небеског; она је то слободно ’да’ целог рода људског који је неопходни људски темељ за Оваплоћење” (Евдокимов 2001: 157). Етимолошки се Евино име расветљава као живот, међутим, у датој етимологији Евдокимов (2001: 157) види нешто више од пуке биолошке репродукције, већ сматра да „биолошко подударане живота врсте рефлектује духовно подударане вечног живота”. У том смислу, за њега

у религијској сфери ујраво је жена јачи њол. Класична грешка свих тумача приче о грехопаду је покушај да се објасни избор Еве од стране сатане-кушача њеном припадносту слабијем полу, тј. тиме да је она најрањивији део људског бића у целини. У стварности је све управо обрнуто. Ева је подвргнута искушењу као религијско начело људске природе, и зато је било потребно пре свега кроз њу ранити човека и искварити га. Када је поремећен најосетљивији, најотворенији орган за општење Бога и човека, све остало иде лако. Адам не показује никакво противљење и иде за Евом: преко ње он се већ нашао ван Бога. (Евдокимов 2001: 158)

Иако је као Захарија могла да каже *не*, Марија, примећује Јован Зизјулас (2009: 327) у *Домајским шемама*, казује *да*, „она је помогла да целокупан Божији план, уз помоћ човековог слободног пристанка, постане стварност. И заиста, оно ’да’ које је Дјева Марија изговорила, олакшава ствари”. Међутим, иако је могла рећи *не*, уколико се вратимо Евдокимову, Маријина слободна природа огледа се управо у томе што је рекла *да*, јер изговорити *не*, што чини мушкарац, ознака је одсуства слободе у датом поретку божанског плана. У том смислу, мајка постаје биће у које се уписује Слово, Реч, у *Акаџисџу Пресвеџој Бојородици* она се назива „књигом, у којој Отац својим

прстом исписује Сина”, те ангелолошка интервенција у зачећу, трудноћи и рађању, уопште родитељству/мајчинству као знак божанске интервенције једино бива могућа у мајчином бићу, мушкарац је секундаран. Такође, веза анђела и мајки указује и на дивинизирани статус мајчинске фигуре, односно, у искуству историје религије, мајке губе статус велике мајке богиње матријархалних религија, те њихова интеракција са анђелима чини да анђели постају знакови њихове изгубљене дивинизираниости, односно, истакнута интеракција показује и да анђеоске интервенције у мајчинству исказују дубинско архетипско сећање на материјалне фазе религије, где је мајка означена као биће које надилази очево. Отуда, „мајка чини онај примарни однос — истовремено симболичан и стварни — који омогућава све друге односе према себи, другима и свету. Бити у вези значи увек бити у размени, увек бити у дуговима.” (Касарино, Риги 2018: VII) Анђео управо постаје постварење дате везе, те је делање божанског кроз анђеоско посебно видљиво у поменутој сцени о Агари у пустињи: „А Бог чу глас дјетињи, и анђео Божји викну с неба Агару” (Пост. 21, 17). Бог чује дете и Бог се путем анђела обраћа мајци. Света Тројица путем анђела Гаврила открива свој план Марији Богородици. Анђео је у односу на оца странац, док је у односу на мајку становник унутрашњег простора њеног тела и бића.

2. Књижевна ангелологија између материнства и смрти

Простор ангелолошког уобличења смрти детета јавља се као упечатљиво поетско место повезивања мајки и анђела у српској књижевној ангелологији, те се анђели у овом контексту роје око оног момента кад се мајчинство прекида, када се губи у смрти новорођеног живота, јер

је смрт новорођеног управо место у ком се материнство сусреће са немогућим себе самог. Својеврсни поетски прелудијум датог искуства јесте песма Милете Јакшића *Ноћ у џусџињи* у којој се оприсутњују читави анђеоски хорови убијене деце. Поетски постварујући Иродов покољ јудејске деце, Јакшић пева о тренутку предаха Марије Богородице, док бежи пред Иродовом наредбом. Налазећи се, попут Агаре, у мраку и тишини пустиње, Марија види „дечје јато”, „као анђели све дечица сама, / на њима крила и сјај око глава / лете и машу на њих ручицама”. Њихова дивинизирана тела на себи носе траг злочинства које се дешава у историји, те се траг изласка из времена у вечност исписује „око врата” у виду „трачице кржаве”, линије која с једне стране прави границу измеђи живота и смрти, док са друге преставља епитафну графему којом се исписује немогуће живота убијене деце. Исписивање смрти проширује се тиме што „рана мала” дејствује „ко румена ружа / на белим грудма”. Ангеломорфизујућа деца, дакле, постају подлога на којој се исписује њихово неостварено певање. Управо је излазак убијеног у краљевство Сјаја (Драган Јовановић Данилов, *Древни учџиљели*) ангеломорфизујућа траса кретања убијеног од детета ка анђелу, односно, ангеломорфоза постаје пут ка песми као таквој, постаје покушај да песма убијеног не буде убијена заједно с њиме, да се песми омогући даљи живот, те да се она кроз новонастале анђеле ипак деси, да ипак буде, да кроз анђеле и у анђелима добије свој облик, глас, биће.

У анђелу, дакле, долази до додира песме и детета, те се процес ангеломорфозе заправо завршава у анђеоском казивању немогуће песме коју убијени није могао да изговори. Тако изговорена, она се враћа мајци, те нпр. управо на том низу: мајка – убијено дете – ангеломорфоза мртвог детета – анђео пева песму убијеног детета – мајка, слушајући анђела, чује песму свог мртвог детета

Ђорђе Марковић Кодер заснива своју *Роморанку*. Док код Данилова „спава тишина. Спавају груди мајке” (*Наињем се у доњи свети*), тако у *Разјасници* уз свој спев Кодер описује како „Мајке очи, од неспавања, уморне, нападне неки мртви сан, у сну јој се појави Анђо у белом зраколеју (...). Тај анђо је био, прерушена душа Анке!” Простор сна, као умирење мајчиног бића, постаје ангелофанијски простор слушања немогуће песме мртвог детета, те управо у песми мајка чује живот који је изгубљен. Отуда, ангеломорфоза постаје специфичан облик песничког васкрсења.

Поред имплицитног упута на Лазарево васкрсење и његове поетске обраде, у народној песми *Дејне Лазар и мајка му* представљен је посебан облик ангеломорфозе умрлог детета. У датој песми бог, загледан у мајчин јаук, шаље два анђела с наредбом да ископају дете Лазара и врате га мајци. Важно је напоменути да се у песми не говори о васкрсењу, нити се на било који начин саопштава да је враћено дете поново живо, већ се говори о „ископавању” и „одношењу” детета мајци. Такође, нема помена ни о његовом телу, већ се истиче то да је „на њему росна кошуљица / и у руци св’јећа без стијењка”. Росна кошуљица, како у виду одговора мајци открива враћено дете: „То су, мајко, грозне сузе твоје”, док свећа без свећњака настаје од мајчиног уздисања. Ангеломорфоза умрлог детета, како показује песма *Дејне Лазар и мајка му*, одређеним својим делом дешава се са ове стране времена и живота, где је иницијатор и извршитељ ангеломорфозе нико други до мајка. Њена јадиковка постаје песма која обликује неостварену песму детета, те дете изгубљени живот наставља у мајчиној песми. У том смислу изостаје проговор о васкрсењу и уместо Христа који васкрсава Лазара налазимо два анђела која доносе умрло дете, умрло дете Лазар није биолошки оживљено, анђели га доносе мајци у виду гласа њене песме јадиковке, те се целокупна ангеломорфоза заправо раскрива као чин певања, певања-тужба-

лице мајке за дететом и анђеоског певања са друге стране смрти.

Поред описаног мотива преображаја умрлог детета у анђела доста ређи мотив представља анџеломорфоза умрле мајке, а делимично се може пронаћи у поменутој песми *Поноћ* Ђуре Јакшића у којој син осећа долазак своје умрле мајке. Лирски субјект исписује тактове долазећег хода невидљиве сени у специфичном песничком амбијенту. Поноћ се онтологизује у „нему богињу”, земља се отвара говору духова, „звезде плачу, небо тугује”, те се простор небеског и звезданог удаљава од земаљског, чиме се у песми ствара апокалиптички зјап који прети да се целокупни свет праметне у свет без сванућа испуњен тамом. Контрирајући црној и немој богињи чије биће претендује на апсолутну власт на земљи, лирски субјект чује толико миран ход да „ни ваздух тако тихо не газии”, те песма постаје управо потрага за идентификовањем оног долазећег бића које ствара дату умирујућу тишину. Иако ће одређени број стихова у којима лирски субјект пројектује долазеће биће бити испуњени очекивањем да долази „злоба” да попије „ову једну чашу радости” и смрт у форми „оштре косе”, друга група стихова у долазећем бићу предосећа окрепљујућу „сузу жалости”, некога ко „са оног света долази”, односно анђела који „мелем с неба доноси”. Управо у таквом амбијенту лирском субјекту кроз „одшкринута врата” у песму улази сен мајке, док се њена анџелочност огледа у томе што она постаје простор у који лирски субјект похрањује немоћ сопственог бића, те се њена сен заштитинички, попут анђела чувара, надноси над сином. Она преноси невидљиво обећање оног другог, жељеног света, да ће црна и нема богиња уступити своје место бићу обученом у светлост.

3. Анђели и породица

Поред мотивског повезивања анђела и мајки преко умрлог детета, одговарајуће ангелолошко-материнске паралеле могу се успоставити и на другим песничким искуствима. Сергије Булгаков (1929: 130) сматра да човечанство као такво „не представља стадо које се састоји од међусобно равнодушних појединаца, већ породицу или клан, чији су чланови међусобно повезани различитим врстама конкретног љубавног пријатељства”. Природа датих љубавних пријатељстава и заједница саграђених на љубави јесте таква да се они расцветавају ка божанском пријатељству и божанској љубави. Анђели представљају копче датих односа јер скупљају и свезују божански са породичним домом.

Тако у познатој народној песми *Ђакон Стефан и два анђела*, осим што се поетски обрађује постањски мотив Аврамовог жртвовања сина Исака, анђели се приказују као они који брину о породици, односно, као они који лече њене болесне чланове, конкретно децу, од којих је „девет немо, друго девет слепо”. Александра Матић (2016) у истраживању дате песме истиче њене архајске и библијске жртвене сурвивале, те свезаност огрешења ђакона Стефана и његове љубе о божански закон и стога нужног жртвовања мушког детета. Дато се дете у песми „представља као чедо у златној колевци (божанско, изузетно дете) које родитељи предају анђелима за жртву преко које немоћни људи треба да стекну божанску моћ, која је смештена у другом свету” (Матић 2016: 192). Преко жртвовања мушког детета анђели обећавају исцелење преостале породице, међутим, управо се у датом моменту проверава супружничка посвећеност како Богу тако посебно породици. Приликом исказивања анђеоских речи, два стиха у песми посебно истичу мајчинску збуњеност и располућеност између два типа

потребног одговара: „Али мисли ђаконова љуба, / она мисли мисли свакојаке”, те управо мајка постаје та која омогућава анџеоску интервенцију, мушкарац је изнова секундаран: „Док је млада на једно смислила, / па им даде чедо из колевке”.

Александра Матић (2016: 191) истиче:

Мајка је, дакле, у позицији дариваоца у песми, али, иако је у питању родитељска жртва, психолошко стање мајке сасвим је оскудно изражено у два стиха: ‘Она мисли мисли свакојаке, док је млада на једно смислила’, чиме се показује да није у питању баладично обликовање мајчинске трагике, већ да је, у складу са архаичношћу мотива, нагласак на обредном догађају, који ће извршити анџели у улози посредника, а доминантни женски принцип у другом делу песме сигнализује архаично порекло обреда. Мајка је у песми слично првосвештеницама у култичким радњама у функцији дародавке, односно жене која мора да жртвује свог првенца, да би се подстакло рађање и стварање.

После чина жртвовања „чеда пренејаког” и пошкропљавања његовом црвеном крвљу белих дворова, анџели одлазе. Изнова налазимо мотив одређеног анџелолошког исписивања сопствене интервенције (црвеним словима по белој подлози), која се у конкретном случају огледа у излечењу породице: „Што је немо, проговорило је, / што је слепо, све је прогледало.” Попут старозаветних сцена о Авраму коме бива враћен Исак и Јову коме бива враћена целокупна породица, тако се и ђакону Стефану и његовој љуби враћа дете: „Осврће се ђаконова љуба, / па погледа на златну колевку, / ал’ јој чедо седи у колевки, / па се игра јабуком од злата”. Александра Матић (2016: 192) јабуку кондензовано одређује као материјални доказ рајског искуства, односно, јабука је „везана за плодност, виталност и животни принцип, па је играње детета

златном јабуком у златној колевци гест који спаја у себи представу почетка, настанка и рађања новог живота, док сферичност јабуке упућује на сведржитеља, на целовитост и укупност света” (Матић 2016: 193). Управо се кроз јабуку обликује анђеоско исписивање оздрављења породице и васкрсења мушког чеда, те јабука постаје ангелетско сферично заокружење породице ђакона Стефана. Јабука, такође, својом златном бојом, својим златним сјајем, указује и на победу над силама таме. У митолошки устројеном свету, дете је „не само јунак који има храброст и моћ да савлада непријатеља светлости, чиме за жену симболизује њено обнављање или препород, него његов долазак открива, исто тако, истински однос између мајке и детета” (Хардинг 2004: 287).

Песма Јована Суботића *Колевка* остварује интертекстуалну свезу са песмом Драгана Бошковића *Анђели*, док мотиви рађања и неге детета-анђела и грађења породице у којој равноправно учествују анђели окупљају овде две песме.

Дете-анђео митолошко-хришћанског имена Вид(а) у Суботићевој песми бива представљено кроз веселе позиве новоостварене мајке. Она прво позива колунције да сакују колевку, потом танкопреље да сачине пеленке за њено дете, међутим, колевка и пеленке посебне су врсте. „Зракови јутарњег сунца” материјал су од ког се сачињава колевка, док се пеленке плету од „зрака младог месеца”. Мајчина ангелоличност огледа се у нежности њеног казивања: „Послало ми небо / нежнога анђела / да му га отхраним / да му га одгојим, / па ми сада треба / за то чедо неба / колевка од сунца / повој од месеца.” Управо ангелизација мајчиног језика указује на то да „интензитет материнског језика осећамо у креативнијим тренуцима говора, у поезији, у љубави, и у емотивнијим тренуцима, у живим доживљајима тела, у старости, када су речи у строгом односу са животом” (Замбони 2018: 133).

Мајка постаје двоструко биће: оно које рађа, доноси нови живот и оно које дарује језик, а преко језика она детету суштински дарује целокупни свет. Она својим бићем испуњава празнину између „језика и живота, говора и тела, речи и ствари”, при чему мајка „није статично порекло свега, неми и инертни извор из којег све излази; напротив, мајка је релациони појам: мајка именује примарни однос” (Касарино, Риги 2018: 2). Мајка је такође и остварење и оприсутњење односа Бог – човек, односно, нулта тачка њиховог сусрета, дом у ком се дати сусрет дешава, устројство за превођење божанског језика на језик човека и обрнуто. Мајка је за човека, ако се сме тако закључити, исто оно што је анђеоло за Бога.

Бошковићева песма *Анђели* из збирке *Ошаци* приказује грађење немогуће песничке куће једне немогуће породице, чији се простор дели са поезијом и анђелима. Ентеријер једног дома, сматра Слотердијк (2010: 423), произраста из споја архитектуре самог дома и његових невидљивих становника, односно невидљивих пратилаца / чланова дате заједнице. Бдење мајке над дететом преображава се у бдење анђела над поезијом а дато изграђује биће саме песме у којој породица живи. Отуда, казује Булгаков (1929: 24):

Ово је непрестано стваралаштво, непрекидан рад анђела чувара над незахвалним и непослушним материјалом усред света зараженог грехом. Али овај посао се наставља без престанка. Свако од нас не живи сам, већ удвојено, заједно, нераздвојно. Пријатељска помоћ је увек уз нас, анђеоска крила су увек раширена над нама. У разумевању природе односа између анђела и човека, човек се мора потпуно ослободити спољашњег, упрошћеног механичког тумачења.

Анђели чувари нису „духовни статисти”, те је свака оваква представа о њима „потпуно неприкладна”, јер „свако духовно служење намеће се не споља, већ изнутра, произилази из саме суштине слуге, његовог живота, звања, природе” (Булгаков 1929: 24). Управо се „само у она предвечерја / када се не постављају питања / и када телефони ћуте” (Драган Бошковић, *Анђели*) лирски глас усредсређује на сопствену унутрашњу нерватуру свог бића, те од својих фонова, морфема и речи почиње да гради простор у ком ће песнички становати. Долазак „мрвице” долазак је анђела у песму, која „пролистава као праскозорје Књиге Постања”, те ће се анђеоска интервенција у животу дате песничке породице управо огледати у томе што ће од свега остати „само пољупци без додира / нечујни пољупци бића / усне стиха, страха, материце, заорава...”

Извори

- Бојослужбене књије*, <https://sites.google.com/site/toloskparohija/bogosluzbene_knjige>, 15. 9. 2019.
- Бошковић 2013: Драган Бошковић, *Ошаци*, Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани”.
- Гароња Радованац 1998: *Српске народне њјесме из околине Пакраца и Пожеје у записима Симе Д. Милеуснића*, прир. Славица Гароња-Радованац, Београд: СКД, Просвјета.
- Гароња Радованац 2003: *Српске народне њјесме из Славоније*, сак. Ђорђе Рајковић, прир. Славица Гароња-Радованац, Београд: Удружење Срба из Крајине и Хрватске, Књижевно друштво Свети Сава.
- Данилов 2011: Драган Јовановић Данилов, *Кад невине душе одлазе*, Крагујевац: Спомен-парк Крагујевачки октобар.
- Дединац 1957: Милан Дединац, *Од немила до недраја*, Београд: Нолит.
- Јакшић 1989: Милета Јакшић, *Песме*, прир. Бошко Петровић, Нови Сад: Матица српска.

Кодер 2014: Ђорђе Марковић Кодер, прир. Драган Бошковић, Нови Сад: Издавачки центар Матице српске.

Литература

- Булгаков 1929: Прот. Сергей Булгаков, *Лесјивица Иаковља: Об анјелах*, Париз, <http://www.odinblago.ru/bulgakov_lest-vica/>, 21. 6. 2021.
- Вукићевић 2021: Драгана Вукићевић, *Бебе у њосјелњици књижевносјии*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.
- Дерида 1992: Жак Дерида, *Шјиа је њоезија?*, у: *Поља, месечник за умејносјии и кулјиуру*, Нови Сад: Културни центар Новог Сада, год. 38, бр. 399, 123.
- Евдокимов 2001: Павле Евдокимов, *Жена и сјасење светја: О блајодгајним даровима мушкарца и жене*, Цетиње: Светигора.
- Замбони 2018: Chiara Zamboni, *Maternal Language between Limit and Infinite Opening, Another Mother, Diotima and the Symbolic Order of Italian Feminism*, ed. Cesare Casarino, John Mowitt, and Simona Sawhney, Minneapolis, London: University of Minnesota Press, pp. 133–159.
- Јунг 2004: Карл Густав Јунг, *Увод, Мисјерије жене: древно и данашње њсихолошко ѡумачење женске душе на основу мийтова, лејенди и снова*, прев. Јелена Стакић, Београд: Плави јахач груп.
- Касарино, Риги 2018: Cesare Casarino, Andrea Righi, *Another Mother, Diotima and the Symbolic Order of Italian Feminism*, ed. Cesare Casarino, John Mowitt, and Simona Sawhney, Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- Лаченс Адамс 2014: Sarah LaChance Adams, *Mad mothers, bad mothers, and what a good mother would do: the ethics of ambivalence*, New York: Columbia University Press.
- Зизјулас 2009: Јован Зизјулас, *Дојмајске ѡеме*, Нови Сад: Беседа.
- Матић 2016: Александра Матић, Преиначење старозаветног обрасца у усменој песми *Ђакон Сјефан и два анјела*,

- Лијар, часопис за књижевност, језик, културу и уметност*, год. XVII, бр. 60, Крагујевац: Универзитет у Крагујевцу, 185–195.
- Слотердијк 2010: Петер Слотердијк, *Сфере: микросферологија*, том 1, Београд: Федон.
- Трипковић 1997: Гордана Трипковић, *Мајеринство: културни образац Срба*, Нови Сад: Матица српска.
- Хардинг 2004: Естер Хардинг, *Мистерије жене: древно и данашње психолошко тумачење женске душе на основу митова, лејенди и снова*, прев. Јелена Стакић, Београд: Плави јахач груп.

Ђорђе М. Ђурђевић

LITERARY ANGELOLOGY AND IMPOSSIBLE OF MOTHERHOOD IN SERBIAN POETRY

Summary

In this paper we examine the dialectical relationship between the figures of angels and mothers, angelology and motherhood in biblical texts and Serbian poetry. The figure of an angel that appears in the analyzed poems is a kind of shaped figure of an angel approaching parenthood, who participates in those moments of a woman's life when she becomes a mother, and he follows the child's life from conception to death, when his own being rises above the dead. The space of the angelological shaping of death appears as the central place of connecting mothers and angels in Serbian literary angelology, and the motive complex developed from this connection is wide: a dead mother becomes an angel, a dead child becomes an angel, an angel kills a child to heal a family, an angel resurrects a child. In addition to the analysis of the mentioned motives, we also emphasize those that show the birth and care of a child's angel, and the construction of a home and family in which angels equally participate.

Key word: literary angelology, angel, mother, motherhood, angelology, poetry, birth

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

811.163.41'38(082)
821.163.41.09(082)

НАУЧНИ скуп "Мајка у српском језику, књижевности и култури" (2022 ; Андрићград)

Значај српског језика за очување српског културног идентитета. V, Мајка у српском језику, књижевности и култури : (радови са научног скупа „Мајка у српском језику, књижевности и култури”, одржаног 6–8. маја 2022) / [главни и одговорни уредник Емир Кустурица]. - Андрићград : Андрићев институт, 2023 (Београд : Белпак). - 358 стр. ; 20 см. - (Библиотека Научни скупови. Одјељење за српски језик ; књ. 9 / уредник едиције Милош Ковачевић)

Тираж 100. - Напомене и библиографске референце уз текст.
- Библиографија уз сваки рад. - Резимеи на енгл., њем. и рус.
језику. - Регистар.

ISBN 978-99976-89-12-2

COBISS.RS-ID 139061505